

Egy évvel korábban, 1915-ben hozta az említett Sowizdrzał a *Szózatot* (fordította Nawrocki).¹⁰ Ez a költemény közel nyolcvan évvel megjelenése után tudott reménységet nyújtani és harcra buzdítani, a háborús viharba keveredett lengyeleknek erőt adott a borzalmak elviseléséhez. Az elvesztett ország fordítása, amelynek Adam Kozłowski a szerzője, eddig csak géppel írt kézirat formában ismeretes.

A Vörösmarty-költemények itt említett és meg is jelent fordításai közül nem mindegyiket vették figyelembe a megfelelő bibliográfiák, vagy már 1960 után kerültek napvilágra, s ezért a kritikai kiadás szerkesztőinek sem volt tudomásuk róluk. A Magyar Nemzeti Bibliográfia is mindössze két fordításról tájékoztat, a *Szózat* és *Az élő szobor* lengyel változatáról.¹¹ Teljesebb a *Magyar irodalom bibliográfiája Lengyelországban*, ámbar ez a munka csak 1967-ben jelent meg.¹²

Lengyelországban három magyar irodalmi antológiát adtak ki, amelyek többek között Vörösmarty verseit is tartalmazzák. Legkorábbi közülük a *Világirodalmi Panteon (Vén cigány, Szózat, A hontalan, Az élő szobor)*, 1921-ből Antoni Lange kiadásában. Ezután sorrendben az 1953-ban megjelent *A szabadságért harcoló magyar költészet és próza* antológiája következett (*Szózat*),¹³ majd 1959-ben Jan Śpiewak gyűjteménye, *Lengyelország a világ költészetében* címmel. Ezen kívül az 1933-ban Varsóban kiadott Nagy Világirodalom IV. kötetében találhatunk Vörösmarty-versekről készített fordításokat (*Szózat, A hontalan*).

Elżbieta Cygielska

A népiesség szerepe Petőfi költészetében*

Polgárosodás és nemzeti függetlenség: ez az a kettős fundamentális, egybefonódó célkitűzés, amelyet a történelem a XVIII–XIX. század fordulóján Közép- és Kelet-Európa népei számára kijelölt. Megvalósítására Magyarországon — csakúgy, mint a szóban forgó terület más országaiban is — a polgárság fejletlensége miatt a nemesség középrétegei készülődtek. Ezek a nagybirtokos arisztokráciával és az osztrák elnyomással szemben a „nép”-re, vagyis a jogfosztott, nyomorgó, zömében paraszti tömegré támaszkodtak. Ezért a polgári nemzetállam eszméjének meggyökereztetésében és elfogadtatásában a szóban forgó területen a népiesség mozgalma döntő szerepet játszott. Ez a Nyugatról kiinduló, felvilágosult humanista tendenciákból, egzotikumkeresésből, rousseau-i természetkultuszról összeszövődő hatalmas szellemi áramlat Európa e részén a politikai harcot nagy mértékben segítő, mozgósító-erjesztő funkciót töltött be; a kulturális élet egész területén, de kivált az irodalomban új forrásokot tárt fel és addig ismeretlen távlatokat nyitott: előkészítette és megalapozta a polgárosodás útjára főként idegen minták nyomán lépő irodalmak nemzetivé válásának folyamatát.

A magyarországi lakosság háromnegyed részét kitevő, túlnyomórészt feudális kötöttségű parasztság óriási latifundiumokon, uradalmakban, apró falvakban és tanyákon szétszórva, nagy szellemi elmaradottságban élt. Elégedetlensége, úrgyűlölete elszigetelt, de egyre sűrűbben ismétlődő mozgalmakban, lázadásokban tört ki. Ebből a tömegeből számarányához képest igen kevesen kerülhettek föl a politika, a szellemi élet magasabb régióiba. Ezért — mellettük és velük együtt — a társadalmi változásra vágyó köznemesség és a forradalmi energiákat hordozó jobbszárnyúak között jelentős közvetítő szerephez jutottak az utóbbival szoros kapcsolatban, földrajzi, etnikai közösségben élő, nem feudális kötöttségű, bizonyos kiváltságokat élvező kismemesi vagy ún. szabad paraszti rétegekből, valamint a vidéki-falusi kispolgárság soraiból kiemelkedett értelmiségiek is. Ez a plebejus értelmiség képviseli Magyarországon a dolgozó nép érdekeit s teszi lehetővé annak a köznemességgel való szövetekezését. De ez a folyamat lassú, s a szövetség majd csak a forradalom és függetlenségi harc előestéjén válik szorosabbá. A köznemesség, melyet a nemesi osztály egészéhez a közös kiváltságokon alapuló érdekek és a közös történelmi múltból táplálkozó érzelmek szívós, lassan szakadozó szálai fűznek, a hatalom átvételére készülődve fél is a néptől: attól tart, hogy e szövetekezéssel olyan

¹⁰ Sowizdrzał. 1915. 1. sz. 3. (A 7–10. sz. jegyzetekben szereplő adatokra CSAPLÁROS István hívta fel a figyelmemet.)

¹¹ Bibliographia Hungarica. Bp. 1958. XI. köt. 1324., 1374. (Manuscript Copyright by Tibor DEMETER)

¹² Bibliographia praecladów z literatury węgierskiej w Polsce 1918–1960. II. Varsó 1967. 146–147. (Össze-gyűjtötte: a Varsói Tudományegyetem Magyar Filológiai Tanszéke)

¹³ A *Szózat* 1921-es (megj.: a Világirodalmi Panteonban) fordításában az eredeti 9., 10. és 11. versszak az 5., 6. és 7. versszak helyére. A versszakok helytelen sorrendjét az 1953-as antológia is kritika nélkül átveszi.

* A tallinni III. Finnugor Kongresszuson 1970. aug. 18-án német nyelven (*Volkstümlichkeit und Fortschritt in der Dichtung von Petőfi* címen) elhangzott előadás eredeti, teljes (rövidítetlen) szövege.

energiákat szabadít fel, amelyek remélt vezető szerepét veszélyeztethetik. A plebejus értelmiség legjobbjai pedig a nép valóságos felszabadítását várják, s ki akarják zárni annak lehetőségét, hogy a feudális elnyomást a kizsákmányolás új formája váltsa fel.

A történelmi folyamat irodalmi vetülete, a népiesség is tükrözi ezt az ellentmondásosságot. A népies áramlat a magyar irodalomban csak nehézkesen, látható akadályokkal küzdve, több szakaszban bontakozik ki. Kezdeti, a XVIII. századba vagy a századforduló tájára eső jelenségei patriarchális, ill. provinciális jellegűek: a nemesi, részben arisztokrata írók az úr és jobbágy családiás együttélésének illúzióját próbálják fenntartani; felfigyelnek a népköltészetre, feljegyzik termékeit, de elsősorban a régít, a „hósi múlt” emlékeit becsülik benne. — Az egész Európát megrázó történelmi változások, a jobbágy védelme helyett a jobbágyfelszabadítás programjának előtérbe kerülése, a Habsburg-nemesi kompromisszum felbomlása, ideológiai vonatkozásban Herder hatásának felerősödése, s irodalmunk fejlődésének bizonyos belső szükségletei is az 1820-as évektől kezdve az addig inkább folklorisztikus érdeklődést fokozatosan a nép iránti általános, politikai színezetű érdeklődéssé fejlesztik. A népiességet, melynek irodalmi képviselői ekkor már főként a liberális kisnemesség és a kispolgárság soraiból verbuválódnak, a romantika mintegy kisajátítja és felvirágoztatja: felfedezi a parasztiban az eredetit, a népet jellegzetes alakjait, helyzeteit és keretét: a magyar tájat; a népköltészetben — a népit most már határozottan különválasztva a régítől — új érzésfajokat, stílusesszközöket, formai sajátosságokat stb., s mindezt még nagyobbára mesterkélt-stilizált, érzelmes vagy vadregényes felfogásban, de már a népi sajátosságok nemzeti irodalmi rangra való emelésének igényével dolgozza fel, ill. értékesíti. Ez az igény a műnépdal-költők egyre szélesedő táborában kétféle módon jelentkezik: egyesek a külsőségeiben utánozzák a népdal „megnemesítésére”, azaz a nemesi ízléshez való igazítására törekednek, mások a népdal műfaji specifikumát, tiszta dalszerűségét kívánják megragadni, de a népköltészet sajátos kifejezőeszközeinek lehető mellőzésével. Mindkét változatban a korábbi szakasz patriarchális, a „néphez lehajló” gesztusa él tovább.

A magyar irodalmi népiesség több évtizedes folyamata teljeseedik ki a század negyvenes éveinek ún. népies-nemzeti költészetében, amelynek Arany János és Tompa Mihály mellett fő képviselője Petőfi Sándor, teoretikusa az első magyar népköltési gyűjteményt kiadó Erdélyi János. Velük annak a plebejus értelmiségnek a költői kerülnek az irodalmi fejlődés legmagasabb szintjére, amelynek közvetítő szerepéről az előbb szóltunk.

Petőfi apja egyszerű falusi mészáros: szorgalmas, becsületes kisvállalkozó, aki a feudális gazdálkodás kötöttségeinek, a tökeszegénységnek az áldozatává lesz. Fia felsőbb tanulmányokat nem folytathat: az ifjú Petőfi 16 éves korától fogva földönfutóként járja az országot. Később büszkén hangoztatja, hogy kunyhóban született. De nemcsak plebejus származású; nem is szakad el a néptől soha; sőt férfikora kezdetéig fizikailag is osztozik sorsában. Mint „bakancsos” osztrák zsoldban, parasztiúkkal menetel a Dunántúl, Ausztria és Horvátország hegyes-völgyes vidékein, velük együtt szenved el a durva káplár önkényeskedéseit; szedett-vedett színésztruppok tagjaként faluról falura vándorol, és az egyszerű nézőközönséget kezdetleges színpadokon népszínművek, boházatok és divatos érzelmes-romantikus darabok kisebb-nagyobb szerepeiben a jóllakásra sem elegendő fillérekért szórakoztatja. Aligha akadt költő-kortársai közül, aki nála jobban ismerte és szerette a népet, beleértve természetesen a nép költészetét is (pl. 1845-ben eredeti népdalokat jegyzett fel és küldött be az említett népköltészeti kiadvány, Erdélyi János *Magyar népdalok és mondák* c. vállalkozása számára). Mégsem volt „népköltő” a szó eredeti értelme szerint, bár elfogult vagy tájékozatlan kritikusai gyakran nevezték így: vándorlásai kezdetétől fogva *tudatosan* készült költői hivatására („színes és líterator” — így írta alá egyik ez időből fennmaradt levelét): figyelemmel kísérte a szépirodalmi folyóiratokat; levélben, majd személyesen kapcsolatba lépett kora két vezető költő-kritikusával és tanácsaikat kérte; barangolásai közben is sokat olvasott: nemcsak a magyar irodalom klasszikusait (kivált Csokonait és Vörösmartyt), hanem külföldieket is (latinul és németül már az iskolában megtanult); előbb Horatiust és Schillert, később Heinét és Lenaut kedvelte. Korai költői kísérletei gyors fejlődésről tanúszkodnak. A hagyományos műfajokon (borda, románc, történeti ballada) kívül népies darabokkal is próbálkozik, és meglepően hamar ráérez a népdal szellemében és külsőségeiben egyaránt híven újjáteremtő, irodalmivá emelő műnépdal tónusára. Származás és ösztönös adottságok, gazdag élettapasztalat, folytonos önképzés és összegezésre váró irodalmi előzmények ritka, kivételes találkozására alapozza meg, ill. alakítja ki művészetét, forradalmian új, népi közvetlenségű, tiszta csengésű hangját. Említett társaival együtt, de őket időben megelőzve, zsenge-korán túli, önálló költői működésének már első, rövidebb, 1843–1844-re eső szakaszán diadalra viszi a népiességet: a népi mint minden mástól megkülönböztető *eredeti*, az ő költészetében válik a nemzeti irodalom alapjává. Személyében a nép fia a nemzet költője lesz: amikor népdalaiban megszólaltatja a nép érzéseit, zsánerképeiben bemutatja jellemző típusait, leíró verseiben megjeleníti földrajzi-természeti környezetét, ezt népi hangnemben és a népköltészet formai eszközeivel, de nemzeti

igénnyel és érvénnyel teszi. Ez pedig úgy válik lehetségessé, hogy mind a népiest, mind a nemzeti új módon értelmezi. Az új népies-nemzeti költészetben nemcsak a patriarchális tendenciák tűnnek el nyomtalanul, hanem megvalósul a szintézis másik előfeltétele: a provinciális, földhözragadt paraszti elem kiküszöbölése is. A költő zsenge-korszakában — a dagályos és érzelmes modor levethető párhuzamosan — jól megfigyelhető a nyersen vagy tolakodóan népies-rusztikus vonások fokozatos elenyészése. Kritikusai között ugyan még éveken át akadnak, akik költészetét páriának, közönségesnek bélyegzik; ezek azonban a szemmel láthatóan csökkenő hatósugarú, finomkódó-finnyás arisztokratikus ars poetica képviselői. A megújuló irodalom változó összetételű, polgáriusuló olvasóközönsége örömmel fogadja, magáénak érzi Petőfi verseit; a megzenésített Petőfi-dalokat már 1845-ben országszerte énekelik; s amikor a költőt Összes Költeményeinek megjelenése után újabb méltatlan támadások érik, a magyar irodalmi és közélet egyik legtekintélyesebb alakja, a kitűnő regényíró báró Eötvös József lelkes cikkel siet védelmére, kijelentve, hogy „Petőfi költészete népszerű a közönségnél, mert magyar”. A báró megjegyzése közvetlenül és jelképesen is dokumentálja, hogy az új költészetben a nemesi ízlés kibékült a népiessel, azt magyarnak, tehát össznemzeti-nek fogadta el.

Természetesen nemcsak az ízlések közeledéséről volt szó: Petőfiék diadala melyében összefüggéseket is jelzett. Megmutatta — világosabban, mint a politikai csatározások —, hogy a köznemesség és a népi tömegek, konkrétan a liberális nemesi ellenzék és a plebejus értelmiség szövetsége szorosabbra fonódott. Ennek a történelmi folyamatnak pedig a népies áramlat Petőfi és társai révén vált valóban hatékony irodalmi lendítőerejévé, ill. kifejezőjévé; a magyar irodalmi népiesség a népies-nemzeti költészetben találkozott a történelmi-politikai haladással.

A népies-nemzeti költészet azonban csak egy — bár szükségszerű és kikerülhetetlen — fejlődési fokozat, melyen az Európa-szerte és hazánkban egyaránt sűrűsödő politikai atmoszféra nem engedett tartós megállapodást. A népnek nemzetté kellett válnia, hogy az önálló fejlődés útjára léphessen, de nem lehetett közömbös, hogy ez az út merre vezet tovább. Petőfi, aki — a maga kifejezése szerint — „a nép legfanatikusabb barátja” volt, annak valóságos felszabadulását akarta, s életművét, egyre tudatosabban, ennek a célnak a szolgálatába állította.

Említett első korszakában, 1844 végéig még a köznemesi-népi összefogás keretein belül maradt: a nemesi kiváltságok elleni elszórt megnyilatkozásai összegegyeztetetők a liberális nemesi programmal; ez időszak költői természetben meg-megszólalnak még a hazaszeretet hagyományos retorikus hangjai is; verset ír a „honi ipar” védelmére indított mozgalom érdekében (később nem kapható ilyesmire), sőt ebben játszott kezdeményező szerepükért két arisztokrata hölgyhöz is magasztaló költeményt intéz (önálló kötetéből aztán kihagyja ezt a versét); fő műfaja ugyan a népdal s központi témája a nép élete; de Petőfi, akit a világirodalom joggal tart forradalmi költőként számon, ekkor még nem agítál, csak ábrázol, és ebből a reális, hiteles vonásokkal megelevenített népi világból is hiányoznak a nyomor, az elmaradottság, jogfosztottság látványos, megindító képei. Mégis, közvetett, sajátos módon ugyan, de már ebben a korai szakaszban kifejti a fennálló renddel szembeni tiltakozását: az erejét érző, virtuálisan már felszabadult, hazájában öntudatosan körültekintő, a maga lábán álló nép világát jeleníti meg — a hetyke dac, a fölfelé irányuló gúny indulati elemeinek kíséretében. A büszke népi alapállása ez, melynek lélektani hátterére később maga a költő világít rá egyik, Arany Jánoshoz írt levelében: „Ha már a szabadság eszméit nem olthatjuk szabadon a népbe — figyelmezteti költőtársát (a cenzúrára célozva) —, legalább a szolgaság képeit ne tartsuk a szeme elé.” Ez a magyarázata annak is, hogy a földet túró, görnyedő, megalázott jobbágy figurája hiányzik Petőfi akkori „népi tabló”-járól. Viszont éppen ezért tanúsít feltűnő rokonszenvet a robotoló paraszti tömegnél függetlenebb plebejus rétegek, ill. csoportok: pásztorok, cigányok, vándorszínészek, a katonafogdosás és a kizsákmányolás elől rablóbandákba verődött betyárok iránt. Öntudatos magabiztosság jellemzi a költő első alkotói periódusát betetőző népies elbeszélő költemény, a *János vitéz* hősét is, ezt a falusi pásztorfiút, aki mindjárt a történet kezdetén otthagya szívtelen gazdáját, világgá megy és a népmesei hármas akadályon át, törökökkel, boszorkányokkal, vadállatokkal és sárkánnyal viaskodva kiküzdí boldogságát: szeretett Iluskája oldalán Tündérország boldog fejedelme lesz.

Petőfi 1844-ben a fővárosban, Pesten telepszik le, és kisebb megszakításokkal mindvégig ott él. Ettől fogva állandóan egy-egy értelmiségiekből: főként fiatal, haladó szellemű írókból, publicistákból, színészekből álló, változó összetételű csoportosulás középpontjában látjuk. Keresi a személyi kapcsolatokat, élénk részt vesz a főként kávéházakban zajló politikai-irodalmi vitákban. Két nagyobb felső-magyarországi útján jönevű vidéki írókkal s a liberális nemesi ellenzék képviselőivel lép összeköttetésbe. Elmaradt iskolai tanulmányait rendszeres és intenzív önképzéssel igyekszik pótolni: nyelveket tanul (franciát, olaszt) és sokat, mohón olvas: magyar és világirodalmi művek mellett elsősorban történelmi, politikai, filozófiai munká-

kat. A francia forradalom története, mint ő maga írja 1848-as naplójában, éveken át úgyszólván mindennapi kenyere, szellemi tápláléka. Szorgalmas színházlátogató és Shakespeare-rajongó („Shakespeare egymaga fele a teremtésnek!” — kiált fel elragadtatottan a *III. Richard* egyik előadásáról írt színijegyzetében). S mindemellett hallatlanul termékeny alkotó művész: az intenzív munkára körülményei is kényszerítik, hiszen ő az első magyar író, aki — ha szűkösen is — de kizárólag művei honoráriumából él; versei hétről hétre jelennek meg a lapokban, folyóiratokban és almanachokban; önálló ciklusai, kötetei is sűrűn követik egymást. A mennyiségi fellendülés szemmel látható eszmei-művészi érlelődéssel jár együtt. Petőfi az új környezetből és olvasmányiból szerzett élmények, ill. széleskörű ismeretek hatására emberi, világnézeti és költői szempontból egyaránt gyorsan fejlődik tovább. Verseiből és prózai írásából egyre határozottabb ideológiai-politikai program körvonalai rajzolódnak ki. Ennek középpontjában a szabadság előbb elvont, majd konkrétan megfogalmazódó, Petőfi költészetének egész második korszakát átható, egységbe foglaló eszméje áll. A szabadságvágy, amely Petőfi népies-nemzeti korszakának még többé-kevésbé ösztönös megalapozója, ihletforrása volt, a tudatosság mind magasabb szintjére jutva egységes eszmerendszerré fejlődik. Az ember nem lehet boldog, amíg nem szabad — vallja Petőfi —; márpedig nem az: a zsarnokság milliókat aláz meg, tart nyomorban, s akadályozza még a gondolat terjedését is; a költészet legfőbb, legszűkebb feladata, hogy a szabadság ígét terjessze, oltsa az emberi tudatba. „Ha a nép uralkodni fog a költészetben — írta Petőfi egyik, sokat idézett levelében Arany Jánosnak —, közel áll ahhoz, hogy a politikában is uralkodjék.” A nép igazi vezetői nem a politikások, hanem a költők, akik felül tudnak emelkedni a napi politika kicsinyes, múltó érdekei. Petőfi messzebbre tekint: a történelemben feltartóztatatlan fejlődést lát; az idő lerombol mindent, ami korszerűtlen; a jövődő a beteg emberiség orvosa; a sívár, vigasztalan jelen után — lehet, hogy tengernyi véráldozat árán — győzni fog a „Jó”, s elkövetkezik az „általános boldogság kora”. Ez talán csak nagysokára, több emberöltőnyi idő után köszönt majd be, de a költőnek ezzel mit sem törődve, rendületlenül, a mártíromság kockázatát is vállalva be kell töltenie hivatását.

Petőfi 1846-ban, mintegy másfél éves forrongó, vívódó átmeneti időszak után a tudatos forradalmár útjára lép, s azon hősi haláláig következetesen halad tovább. Költészetében a nép ábrázolása mellett és helyett fokozatosan tért hódít a nép *ügyének* közvetlen szolgálata: a szabadságjogok követelése, a forradalmi változás sürgetése, az igazság végső diadalának egyszerű víziókban való megéneklése. Rendkívüli, ösztönös érzékenységgel reagál az Európán végigsöpörő forradalmi hullámat előre jelző tünetekre. „Úgy érzem a forradalmat — mondogatja —, mint a kutya a földindulást.” Politikailag messze kitér a liberális reformer-ellenzéki-ség korlátai közül: annak a „valódiilag szabadelvű” Fiatal Magyarországnak, tehát annak a radikális fiatal értelmiségiekből álló tábornak egyik vezéralakja lesz, amely — a költő saját kifejezése szerint — „nem akarja a haza kopott bocskorát örökké foltozni, hogy legyen folt hátán folt, hanem tetőtől talpig új ruhába akarja öltöztetni”.

Ennek a programnak a művészi megvalósítására a népies-nemzeti költészet keretei mind szűkebbnek, eszközei mind elégtelenebbnek bizonyulnak. Petőfi hamarosan eljut annak felismeréséhez, hogy a magyar nép, a magyar nemzet szabadságának ügye nem választható külön a világszabadságtól. Jellemző példája e felismerés gyorsaságának és hangsúlyának, hogy amíg a költő első versesfűzetében 1844. évi költeményeinek élére még a hagyományos nemesi hazafiság felhangjaival zengő *Honfidal*t helyezte, 1847 elején megjelent *Összes Költeményei* azzal a költeményével zárja, amely az emberiség szabadságáért életét is áldozni kész forradalmár szuggesztív látomása, s amelynek — egyúttal az egész kötetnek is — utolsó két szava: „szent világszabadság!”. A korábbi korszak domináló műfajai ezeknek a súlyos eszméknek a hordozására alkalmatlanok, ezért mennyiségileg is a háttérbe szorulnak: Petőfi 1846-tól kezdve alig ír népdalt; népies zsánerképeket, tájleíró verseket is csak ritkán (ezeknek a hangulata is észrevehetően megváltozik: mintha a közeledő vihar mennydörgéseit hallanánk). A *János vitéz* mesevilága a múlté már: a nép szabadságának nem Tündérországnak, hanem itt a földön kell megvalósulnia. Hasonló folyamat figyelhető meg Petőfi stílusesszközeinek, költői képeinek, versformáinak, verselés- és rimtechnikájának fejlődésében: a kifejezetten népies sajátosságok visszaszorulnak, meghatározott, szűkebb területekre korlátozódnak.

Petőfi határozottan és tudatosan túllépett a népies-nemzeti költészetben, de annak talaján működött, alkotott tovább. Nem szakadhatott el a nemzettől vált néptől, melynek valóságos felszabadításán munkálkodott, hiszen ezt a célt a népi tömegek felvilágosítása és mozgósítása nélkül nem közelíthette meg. De nyilván éppen azért szorgalmazta a fiatal demokrata írók különféle szövetezéseit, hogy a költészet sokrétű feladatait megosszák egymás között. Bár pl. 1847-ben ő maga is írt népies elbeszéléseket (prózákban), melyekkel a szerkesztői jegyzet szerint „az általa olly forrón szeretett nép erkölcsi és értelmi művelődésére” kívánt hatni; a közvetlenül a néphez szóló, a népet szórakoztató-nevelő irodalom művelését egészében a Fiatal Magyarország más íróinak engedte át. Ő maga a legfontosabbnak, legigényesebbnek ítélte

feladatot, a nép felszabadításának költői előkészítését, szolgálatát vállalta. Az a kristálytisza, világos és közvetlen költői nyelv, amelyet működése első szakaszán megteremtett s aztán fokozatosan továbbfejlesztett, képessé tette arra, hogy elvont filozófiai-politikai tételeket is közérthetően és meggyőző erővel fejezzen ki.

Petőfit a népies-nemzetiben való gyökerezése óvta meg a kozmopolitizmus veszélyétől. Pedig kritikusi között akadt, mégpedig a képzetebbek közül, aki ilyen eltévelyedéssel vádolta, mondván, hogy Petőfi „német módra” filozofálni kezdett, költészetének korábbi természetes, egészséges színeit a *gondolat* elhalványítja, s hogy a világszabadságért „azok szoktak küzdeni, természetesen, hogy csak nagy szavakkal, kiknek a hazáról s nemzetiségéről tiszta fogalmuk nincsen”. A költő azonban éppen azáltal tett bizonyosságot e fogalmi tisztaságáról, hogy nem rekedt meg a népies-nemzeti költészetben. Ahogyan annak idején a nemzeti kedvéért végérvényesen lemondott a paraszti-provinciális elemről, úgy szakított később — de már sokkal tudatosabban és programszerűbben — a provincializmus magasabb szintű és nagyobb veszélyeket rejtegető formájával, a nemzeti bezárkózással —, költészetének egyetemes érvénye érdekében.

Van ugyan e későbbi korszakban is költeményeinek egy olyan csoportja, mely látszólag a nemzet hajdani dicsőségét és jelen tespedését panaszoló hagyományos óda-műfaj egyenes folytatása; de ezekben az egyébként gyűrűlő számú versekben lényeges szemléletváltozás következik be: a költő nem a hősi múltat, az egykori vitézi erényeket siratja, hanem az tőlti el kétségbeeséssel, hogy a magyarság a művelt európai nemzetekhez viszonyítva a végletes gazdasági-társadalmi-kulturális elmaradottság állapotában él. Csak egyetlen példával támasztjuk ezt alá: Petőfinek a vasút iránti elragadtatásával. A Pestet Váccal összekötő, 1846 nyarán üzembe helyezett első fővárosi vasútvonalról szólva *Úti leveleiben* azt írta, hogy szeretné vasútra ültetni „az egész magyar hazát; néhány esztendő alatt tán kipótolná, amit néhány század alatt elmulasztott a haladásban”; *Vasúton* c. költeményében pedig így kiált fel: „Száz vasutat, ezere! Csináljátok, csináljátok! Hadd fussák be a világot, mint a testet az erek. Ezek a föld erei, Bennök árad a műveltség, Ezek által ömlenek szét Az életnek nedvei.” Nyoma sincs itt nemzeti elfogultságnak — de kozmopolita ábrándnak sem: a költőnek a haladásról vallott felfogása nagyon is reális, modern alapon nyugszik.

A nemzeti keretben való gondolkodás, a nemzethez szólás érthető módon nagyobb hangsúlyt kap Petőfi költészetében a forradalom és a függetlenségi harc idején; ebből az időszakból való az a néhány verse is, melyekben egyes magyarországi nemzetiségeknek a Habsburg-ellenes frontot gyengítő, a magyar függetlenségi harcot hátra támadó felkeléseit elítéli. De keletkezésüket tekintve éppen ezek közé a politikai aktualitású, az adott történeti helyzettől determinált, kisebb versek közé ékelődik a költő életműve második szakaszát összegezõ, hitvallás-szerű, 3000 soros nagy elbeszélõ költemény, *Az apostol*, melynek még színhelye felõl is szándékosan és tudatosan bizonytalanságban hagy a szerzõ: mind a színtér, mind a szereplõk rajzában mellõzi a népies, ill. nemzeti jegyeket. A „magyar”, vagy a „nemzet” szó egyáltalán elõ sem fordul az egyébként politikai vonatkozásokkal telített mûben, legfeljebb annyit gyaníthatunk, hogy „valahol Európában” játszódik. Ennek a költeménynek a versformája sem népies vagy nemzeti: változó szótagszámú rímtelen jambikus sorokból áll. A fõhõsnek a neve is nemzetközi: Szilveszter. S ez az ifjú, forradalmár író, az apostol, kinek „homloka egy egész könyv, amibe a földnek minden gondja van beírva”, „egy kép, melyre miljom élet Insége és fájdalma van lefestve”, a világ, az emberiség boldogságáért vállal és szenved vér-tanúságot.

Petőfi életműve a népies költészet széles és mély fundamentumába ágyazott, modern vonalú építmény: magasba ívelõ kilátó, melynek elsõ emeleti szintjérõl a népelet és a nemzeti lét változatos képei, eleven színei gyönyörkõdtetik a nézõt; ha feljebb kapaszkodik, a részletek elmosódnak: a közvetlen környezet feltjai távoli vidékekkel olvadnak össze; legfelül pedig körõskörül a messi horizontig tágul a látóhatár. Az apostol „tekintete — Petõfi költeményében — Mindig messzebb, mindig magasbra száll, míg elvész ott a végtelenben, Mint a felhõk között a sas!” — Ilyen magaslatig, a kor világgöltészetének legfelsõ szintjéig elõször Petõfi költészetével jutott el a magyar irodalom, s ezt a teljesítményt — úgy hisszük — azóta is csak megközelíteni tudta, megismételni nem. Egyenrangú analógiáért a magyar zenemûvészethez kell fordulnunk, melynek legnagyobb XX. századi reprezentánsa, Bartók Béla a népi kultúra tiszta és friss forrásaitól indult el, s a gazdag népi dallamkincsre támaszkodó mûvészetével a modern európai zene egyik legnagyobb hatású úttörõje, világhírû alkotó egyénisége, — egyúttal pedig a népek testvériségének hirdetője, a haladó gondolat megörzõje és terjesztõje lett, akarcsak annak idején Petõfi Sándor.

Kiss József

Eddigi tudomásunk szerint Ady Endre — néhány kisebb dramatizált jelenettől, dialógustól, prologustól eltekintve — csak egyetlen színpadi művet írt, a Nagyváradon 1902. szeptember 27-én és 28-án előadott *A műhelyben* c. egyfelvonásos szinképet.¹

Most sikerült olyan adatok sorára bukkannunk, amelyek bizonyítják, hogy a fiatal Ady Endre — 21 éves korában — egy egész színházi estét betöltő drámát írt, és azt be is nyújtotta a debreceni Városi Színház igazgatójához, Komjáthy Jánoshoz.

A költő annak idején rendkívüli gondossággal igyekezett titokban tartani ezt a drámaírói kísérletét. Csak legbensőbb barátai tudtak róla, hogy Bandit milyen nagyra törő álmok foglalkoztatják. Ezeknek a barátoknak köszönhetjük, hogy a nagy titokban készülő drámáról most valamit megtudhatunk.

Az 1898-ik év végén Sipos Béla a *Debreczeni Hírlap* (DH) főmunkatársa, tulajdonképpen szerkesztője volt. Minden bizonnyal az ő tollából származik a lap 1898. december 12-i számában (5. l.) megjelent következő tréfás-baráti hangú kis közlemény:

Merénylet. A Központi Kávéház egyik törzstársasága nagyon elismerésre méltó szolgálatot tett a nagyközönségnek. Az asztaltársaság színész és újságíró tagjai pár nap óta megdöbbenéssel észlelték, hogy a társaság két tagja a társaságtól különválva nap-nap után *együtt* értekeznek. — E feltűnő körülmény sok találgatásra szolgáltatott okot. Végre is az asztaltársaság kiküldte egyik tagját, hogy a két disszidens titkát fűrkéssze ki. A delegátus megfelelt a *megbizásnak* és így tudták meg a jelzett merényletet. A két fiatal óriás (egyik színész, a másik poéta) zsenge koruk miatt rossz útra tévedtek s a rossz példa hatása alatt elhatározták, hogy drámát írnak s áldozatul a debreceni közönséget már ki is személték.

Dacára, hogy bennünket *baráti* viszony köt a két megtévedt fiatalemberhez, kötelességünknek tartottuk ádáz tervüket leleplezni. Még nincs nagyobb baj, visszatérhetnek az igaz útra s mi biztosítjuk [öket], hogy minden el lesz feledve.

A kis cikk alapján nem nehéz felismerni az egyik „zsenge korú” fiatal óriásban a poéta Ady Endrét. (Egy későbbi közlemény még majd megerősíti e felismerésünk helyességét.)

A diszkrétén árulkodó cikk lényeges mondanivalója, hogy bizonyos „rossz példa” hatása alatt a „fiatal óriások” elhatározták, hogy drámát írnak, s ezt a darabot a debreceni Városi Színházban óhajtották előadatni.

Bizonyítás nélkül fogadjuk el egyelőre azt a feltételezést, hogy a szóban forgó drámaíró-poéta valóban Ady Endre volt, s vizsgáljuk meg azokat a körülményeket, amelyek között erre a drámaírásra sor kerülhetett.

Ugyanezekben a napokban, amikor a *DH Merénylet* című közleménye megjelent, a zilahi *Sziliágy* (elsőként) közölte Ady Endre *Kávéházban* című költeményét (dec. 18.), amelyet a költő — Koczkás Sándor véleménye szerint is — december első napjaiban írt.²

Koczkás a vers keletkezéstörténete kapcsán kimerítően ismerteti annak a színészekből és újságírókból álló bohém-társaságnak mindennapos összejövetelét, amely társaság két tagjáról a *DH* közleménye is szól. „Egyik színész, másik költő...” — olvassuk a *DH* közleményével összhangban a versben is s azt is, hogy „A hir és név, a dicsőség / Valamennyi célja...”³

Ezért is fogott össze a két jóbarát, hogy egy átütő színpadi sikerrel megostromolja a dicsőség meredek bástyáját.

Nem volt-e túlságosan merész ez az álmodozás, ez az ambíció? Különösen a fiatal Ady Endre szempontjából? Hiszen egy-két tucatnyi kisebb költeményen és néhány humoros prózai íráson kívül alig adta még meggyőző tanújelét költői vagy éppen drámaírói elhivatottságának.

De világirodalmi és magyar irodalmi példák sora bizonyítja, hogy az ifjú kor egyáltalában nem akadályozza, sőt inkább előmozdítja a drámaírói ambíciók kibontakozását és táplálását. Madách már 20 éves kora előtt több drámai művét fejezte be (a *Commodust* és a *Nápolyi Endrét* már 17 éves korában!), s ezek közül hármat 20 éves korában beküldött a Tudományos Akadémia drámapályázatára is. Petőfi 23 éves korában írta a *Tigris és hiéna* című drámáját. A VII. osztályos gimnazista Móricz Zsigmond 19 éves korában (1898 nyarán) fejezte be ötfel-

¹ KRISTÓF Károly említi, hogy nem sokkal a felszabadulás után a Marton-féle színpadi kiadónál látta Ady Endre kezevonását egy színdarab-szerződésen. De ebből a megállapodásból nem született színpadi mű. (Füles, 1969. jan. 16. szám, XIII. évf. 3. sz. 1. l.) Valójában Adyt egészen haláláig nem hagyta nyugton a színdarabírás vágya és szándéka. Dózsa Györgyről is szeretett volna drámát írni, de ebből is csak egy jelenetet írt meg, amely a „Világ” 1914. január 6-i számának tárcarovatában jelent meg. L. HEGEDŰS Nándor: Ady Endre nagyváradi napjai. Új Magyar Múzeum. Bp. 1957. 248. Talán ez volt az a darab, amelynek szerződését Kristóf Károly látta.

² AEÖV I. köt. 331.

³ I. m. 331–334.

vonásos *Sertorius* című drámáját⁴ és 23 éves volt, amikor *Tasziló, az aranyos* c. operettjét a Kispesti Színházban bemutatták (1902).⁵

De közelebbi, korabeli debreceni példák is vannak egészen fiatal írók sikeres drámai próbálkozására. Egy Zivuska Jenő nevű fiatalember *A becsületbíró* c. verses tragédiáját az író 19 éves korában mutatta be a debreceni színház, s 1899-ben pályaművét a Magyar Tudományos Akadémia a Teleki-díjjal is kitüntette.⁶ A ma is élő Farkas Imre *A szerelem tudománya* c. darabját 20 éves korában Székelyudvarhelyen mutatták be nagy sikerrel.⁷

Nincs tehát semmi *meglepő* abban, hogy az ambiciózus fiatal költő, Ady Endre is megpróbálkozott 21 éves korában a drámaírással. Persze, a fiatal Adyt nem ezek a példák „lelkésítették” a drámaírásra. Egyszerűen sikert akart, „hírt, nevet, dicsőséget” várt drámájától, mint ugyanebben az időben a fiatal Móricz Zsigmond is. De Ady drámairói tehetségére is érvényesíthető Móricz Miklós megállapítása bátyja fiatalkori drámairói kísérletéről. Ezeket írta: „Nagy bizalom önmagában, de kevés igazi hozzáértés és semmi megalapozott tudás” a drámaírás művészetéhez. Ehhez még hozzáteszi Móricz Miklós: „Darabjában nyilván sok volt a beszéd, a tiráda, kevés az élő alak”,⁸ amihez mi is hozzátehetjük, hogy még kevesebb lehetett a drámai feszültség s egyáltalában a drámai cselekmény.

Ez általános érvényű megállapításokon túl, vizsgáljuk meg konkrétan is, hogy írhatott-e valóban Ady ebben az időben drámai művet vagy sem?

Koczás Sándor *Ady Endre Összes Versei* kritikai kiadásában (I. köt. 329.) nem tudja magyaroztatni adni Ady 1898. november havi költői „hallgatásának”. Koczás szerint 1898. november 5-e és december 2-a között egyetlen verse sem jelent meg Adynak a *Debreczeni Reggeli Újság* hasábjain, sem más egykorú debreceni lapban. A Koczás által e jelenség okául felsorolt indokolások helyett sokkal meggyőzőbb, valószínűbb lehet az a feltevés, hogy Ady Endre ebben az időben drámája írásával foglalkozott.

Ezt bizonyítja a *DH* idézett december 12-i cikke is. Ady számára — ebben az időben — semmi akadály nem volt a drámaírással való foglalkozásnak. Akarat és elhatározás kérdése volt csupán. Még nem volt egyik lapnak sem rendes munkatársa, hogy a mindennapi robotos munka lehetetlenné tette volna számára az elmélyült költői alkotást. Ha — külső munkatárs-ként — írt valamit a *DRU* számára, azt szívesen közölték — az említett időszakban 11 kisebb prózai írását — de ha nem írt semmit, úgy is jól volt. A főiskola előadásait már alig látogatta, s a II. félévre — talán éppen a drámaírás miatt — már be sem iratkozott.

De — tekintve akkori fiatalos agilitását — elképzelhetetlen, hogy egy hónapon át semmit sem csinált volna. Nyilvánvalóan drámája írásával foglalkozott nagy titokban, többnyire egyedül vagy néha-néha szerzőtársa bevonásával, akitől bizonyára „szakmai” tanácsokat, útbaigazításokat kapott.

E feltevésünket megerősíti egy másik nyomtatásban közölt feljegyzés is, amely ugyanebben az időtájtban (dec. 20.) a *Debreczeni Főiskolai Lapokban* (DFL) a következő szöveggel jelent meg:

„Egyik szerelmes lelkű poétánk újabban egy drámán dolgozik, melynek címe »Az elveszett félév vagy az ügyvédi iroda hátrányai.« — Tárgyát környezetéből merítette, idő: jelenkor, első félév; a dráma csak a második félév végén fejeződik be.”⁹

Ezt az érdekes és rendkívül becses feljegyzést a *DFL* egyik bennfentes munkatársa, Mohácsy János írta a lap „Egyről-másról” című rovatában.¹⁰

A „szerelmes lelkű poéta”-ban nem nehéz felismernünk Ady Endre alakját, akinek *Színházban* c. szerelmes verse a *DFL*-nek ugyanebben a december 20-i számában jelent meg a *Jégsaison* című versével együtt. Három nappal később a *DH*-ban a *Vallomás* című szép verse is megjelent, amelynek „szenvedélyesen kitarulkozó sorai bizonyítják”, hogy a költőben ebben az időben „egyre inkább nőtt a leány (ti. Szabó Irma színésznő) iránti vonzalom, sőt szerelem.”¹¹

Nagyon becses ez a feljegyzés Ady életrajza szempontjából is. A készülő dráma címe — a tréfás beszámoló szerint — „Az elveszett félév”, ami valójában nem a dráma címe volt, hanem szerzőjének maliciózus kitalálása. Annyiban mégis igaz, hogy a drámaírás *következménye* valóban a félév elvesztése lett Ady számára. A költőt annyira lefoglalta a készülő dráma írása,

⁴ MÓRICZ Miklós szerint a darabot ő is beküldte az Akadémia drámaírói pályázatára. CZINE Mihály azonban sehol sem akad nyomára. L. MÓRICZ Miklós: Móricz Zsigmond indulása, 204. és CZINE Mihály: Móricz Zsigmond útja a forradalmakig, 540.

⁵ ÁFRA János: Móricz Zsigmond első színpadi műve. Itk 1964. 700—706.

⁶ *DH* 1899. március 28. sz. 5., márc. 29. sz. 2.

⁷ *DH* 1899. febr. 8. sz. (A vígjátékot l. az *Új Idők* 1898. karácsonyi sz.)

⁸ MÓRICZ Miklós i. m. 207.

⁹ *DFL*, 1898. dec. 20. sz. 56.

¹⁰ Mohácsy rendszerint -ácsy szignummal jelezte cikkeit a lapban. A rovatot néha közösen állították össze a lap munkatársai (köztük volt Ady Endre is), s ilyenkor *Kriksz et comp.* volt a rovat aláírása.

¹¹ KOCZÁS Sándor, *AEÖV* 1.: 338.

hogy emiatt teljesen elhanyagolta a jogász előadások látogatását. Ebből pedig előrelátható volt a félév elvesztése. (Ezt még valószínűbbé teszi, hogy — e tudósítás szerint — a költő még ügyvédi irodában is dolgozott, amiről eddig nem tudunk, csupán zilahi joggyakornoki működését ismertük.) A följegyzés szerint a „dráma” — ti. a jogász Ady személyes drámája — „csak a második félév végén fejeződik be”, de ezt — mint tudjuk — már nem várta be a költő, be sem iratkozott a második félévre.

Ady életrajzíróinak beszámolóiból mindeddig nem derült ki teljes határozottsággal: mi lehetett közvetlen oka annak, hogy a költő 1899 elején hirtelen elhatározással abbahagyta jogi tanulmányait? Hiszen még az édesanyjához 1898. november 24-én írott levelében is így fogadkozott: „Én teljesen az irodalomnak szenteltem az életemet. Mellékesen azonban *el akarom végezni a jogot* . . .” És ugyanabban a levélben még egyszer: „. . . mindenki azon az úton indul el, amelyen boldogságát feltalálni véli. *A jogot azért mindenestre elvégzem* . . .”¹²

Ennek ellenére két hónappal később már be sem iratkozott a jogakadémiára, sőt az első félévi kollokviumokat sem tette le. Úgy történt, ahogy a komoly barát, Mohácsy megjósolta: az első félév elvesztett s a második félévben „befejeződött” a dráma: sohasem lett a költőből végzett jogász.

Ami végleg elsodorta a jogász pályáról: az 1898 végén felcsillanó remény, hogy — drámája sikere nyomán — „hír, dicsőség” várja, „amiket nálam most sem pótol semmi . . .”, — ahogy édesanyjának írta idézett levelében. Hivatkozott azok példájára, akik „lemondtak mindenökről, csak lelkük vágyát követhessék. Éheztek talán, de hírok volt, büszkeségük és nyugalmuk volt . . .” Drámaírói sikerét olyan biztosra vette, hogy már e levelében bejelenti anyjának: „nemsokára (l) egy fővárosi laphoz megyek újságírónak . . .” s majd ezt is megismétli: „debreceni dolgaimat (ti. adósságait) rendezve végleg Pestre megyek egy új, *őndálló, szép* életet kezdeni . . .”

Mi másra alapozhatta volna a fiatal költő ezt a határtalan optimizmusát, mint készülő drámájának „egész bizonyosan” bekövetkező átütő sikerére.

A drámával valamikor december közepe felé, talán karácsony előtt készülhetett el. A hónap végén már be is nyújtotta munkáját Komjáthy igazgatónak. Erről újabb bizonyító adatunk van.

A *DH* 1899. január 12-i számának *Szerkesztői üzenetei* között ugyanis a következő „tudósítást” olvashatjuk:

Roklicz. „Bottlik Terka” nem egyszerű mondat, hanem név. Így hívják egy most készülő dráma hősnőjét. Hogy ki írja ezt a drámát, azt nem szabad elárulnunk. Talán Komjáthy direktor tudja.

Amikor ez az üzenet a *DH*-ban megjelent Ady Endre már — kb. két hét óta — a lap rendes belső munkatársa volt. A színházi kritikák, társasági hírek, irodalom, tudomány, művészet s még sokféle más rovat mellett részben az ő reszortjához tartozott a „Szerkesztői üzenetek” vezetése is. Ő maga helyezhette tehát el a lapban ezt a még mindig titkolódzóan közlékeny üzenetet is.¹³

Az üzenetből megtudjuk, hogy a titokzatos dráma hősnőjét (talán címszereplőjét is) Bottlik Terkának hívják. Ebből a névből — a népies leánynévből — azt is megállapíthatjuk, hogy egy népszínmű-szerű népi dráma — Bottlik Terka drámájának megírására tett kísérletet a fiatal Ady Endre.

Mi lehetett ennek a drámának élményalapja, honnan vette a költő a drámai cselekményt — nem tudhatjuk. De talán nem tévedünk, ha felvilágosításért a költőnek a *DRU* 1899. január 4-i számában — teljes névalírásával — megjelent *Paraszt tragoedia* című — szokatlanul hosszú — cikkéhez fordulunk.¹⁴

A költő, mint említettük, ekkoriban nyújtotta be drámáját a színház igazgatóságához. A rendelkezésére álló *DRU*-ban azután — elég részletesen — elmesélte a „paraszt tragoediát”. Ez a *DRU*-beli cikke többi — ez időbeli — cikkével semmiféle kapcsolatban nincs, valósággal gyökértelenül állott mindeddig prózai írásai sorában. Nem is értettük, mi tette írója számára

¹² Ady Endre Válogatott levelei. Válogatta és a jegyzeteket írta BELIA György. Bp. 1956. 36–38. Kiemelések tőlem. (A. J.)

¹³ Az üzenet cím-szava („Roklicz”) semmit sem árul el. Lehet, hogy volt akkor Debrecenben ilyen családnevű ember (a Budapesti Telefonkönyvből ma is több Rochlitz nevű előfizető szerepel, a 30-as években Pest-erzsebten is volt egy Rochlitz Márton nevű gyógyszerész), — de akkor is érthetetlen, vagy valószínűtlen, hogy valaki a szerkesztőségénél Ady nagy titokban kezelt drámája után érdeklődjék, sőt a dráma hősnőjének a nevét is tudja. Valószínűbb, hogy egyszerű *fiktív* üzenetről van szó, amellyel Ady tudatni akarta a dráma elkészülését s benyújtását a színház igazgatójához.

¹⁴ AEÖPM I. 63–64.

időszerűvé megírását, miért jutott eszébe, hogy a történetet ilyen szokatlan hosszúságban elmesélje? Mi érdekeset talált ebben?¹⁵

Most már bizonytalannal megértjük: a drámájában feldolgozott történetet kívánta elmesélni. De még mindig tartózkodott attól, hogy magát a drámaírást elárulja. Talán félt a fiaskótól (s mint később kiderült, joggal félt). Nehezen viselte volna el a nyílt vereséget. Ezért hallgatott cikkében magáról a drámaírásról.

De mintha e dráma ajánlásaként írta volna a *DRU* cikkének végére ezeket a sorokat:

„Különbén jó lélekkel ajánlom Önöknek az én igénytelen, néhány soros, de az életből másolt rajzomat.”

A *Debreczeni Hírlap* szerkesztői üzenetéből sem tudjuk meg (mert „nem szabad elárulnunk”), hogy ki írta ezt a drámát. (De itt már *egyes* számú szerzőről van szó.)

Segítségünkre jön azonban ismét egy másik — jóval későbbi — szerkesztői üzenet, amely a *DFL* 1899. február 25-i (7.) számában jelent meg és így hangzik:

„Bandi kollégánk borus napjaiban drámát csinál, *drámát ír* és a hangulatnak megfelelőleg — drámát szív”

Itt már nem kétséges, hogy „Bandi kollégánk” csak Ady Endre lehet, akiről — ebben a formában — a *DFL* hasábjain többször is megemlékeznek, s aki most, „borus napjaiban” „drámát ír”.¹⁶

Ez az igei állítmány bizonyára *nem* jelenidőben (imperfectum praesens), hanem egy *korábbi* időpontra értendő, s mostani felhasználása csak a szójáték kedvéért történik. Hiszen az első, diszkrétén árulkodó közlés a drámaírásról már csaknem két és fél hónapja kelt, s mostanra már lezajlott az egész drámaírási ügy.

Minthogy a dráma további sorsáról semmit sem tudunk, a kísérlet bizonyára a költő súlyos vereségével végződött. A benyújtott darabot sohasem adták elő sem Debrecenben, sem más hazai színpadon.¹⁷ Utólag maga Ady Endre is beláthatta a dráma gyöngeségeit. Későbbi növekvő sikerei mellett talán el is feledkezett róla, legalábbis sohasem beszélt a darabról senkinek és nem is említette írásaiban.

Súlyos csalódásáról 1899. február 8-án a *Debreczeni Hírlap* egyik kis cikkében — Farkas Imre darabjának előadásával kapcsolatban — ő maga így számol be:

„Farkas Imre tehetséges fiatal poétánknak egy véghetetlenül bájos egy-felvonásos vígjátéka jelent meg az »Új Idők« c. szépirodalmi lap karácsonyi számában. Mint értesülünk, a poetikus kis vígjátékot óriási sikerrel adta elő Székelyudvarhelyen az ottani intelligenciából alakult műkedvelő társaság. A székelyudvarhelyi lap legutóbb elismeréssel szól a darabról és a szereplőkről, kik közül különösen Lányi Rózsi és Pál Zoltán dr. váltak ki.

Gratulálunk az ifjú szerzőnek. Tovább a megkezdett úton! *Csak (a) debreceni színpad számára ne írjon, mert ennél hátrányosabb dolog debreceni íróra nézve alig van.*”

Nem lehet félreérteni ezeket a panaszok sorokat. A költő irigykedés nélkül regisztrálja a nála két évvel fiatalabb Farkas Imre sikerét¹⁸ de figyelmezteti saját csalódására is. Később majd önrónikusan ír maga is a debreceni „helyi szerzők” buzzgalmáról, amellyel a sikert jelentő színpadot ostromolják, de most még — a csalódás friss fájdmával — nagyon rezignált a hangja, s mindenkit eltanácsol a debreceni színházzal való kísérletezéstől.

A fiatal költőnek a debreceni színház igazgatójához fűződő eddigi baráti jóviszonyát is minden bizonnyal ez a csalódás, ez a visszautasítás rontotta meg. Ettől fogva Ady szigorúan bírálta Komjáthy színigazgatói működését, személyzeti intézkedéseit, műsorpolitikáját, sőt

¹⁵ A „paraszt tragédia” rövid tartalma Ady cikke alapján: Az anyagiilkos családapa — tízéves börtön-büntetésének kitöltése után — családjával együtt a falusi társadalom számkivetettje lesz. Mikor meghal, két fiát és leányát is kiközösíti a falu. Senkivel sem érintkeznek, maguk között élik megvetett sorsukat. Ebből keletkezik a tragédia: a 21 éves leány áldott állapotba kerül. „Csendőrkök, orvos, bíró” jön a faluba „s betetéződött egy nyomorult család végzete.” A történet Ady cikke szerint Ér-Bagason játszódott le, a leányt Kovács Erzséket hívták. (Szilágy-Bagos, (1891) 1024 magyar lakossal.)

¹⁶ Ezt a közleményt is MOHÁCSY Jánosnak köszönhetjük, aki a lapnak ugyanazon számában (97. l.) megírta azt is, hogy miért voltak „borusak” ez időben Bandi nappal. „Ady közös barátunknak egy idő óta iszonyúan elkeseredett a Műsája — szorítják a hitelezők.” — A „drámát csinál” megállapítás bizonyára Ady-nak arra a lovagias ügyére — az ún. Tar Zoltán-ügyre — vonatkozik, amely éppen ezekben a napokban foglalkoztatta a költőt és a debreceni sajtót. (L. ÁFRÁ János: Ady Endre egy színikritikusi afférja. It 1971.) A „drámát szív” azt jelenti, hogy Ady egy akkori általánosan fogyasztott „Dráma” nevű cigarettát szívott.

¹⁷ A Debreczen-Nagyvárad Ertesítő 1899. január 29-i száma (2. l.) beszámol a színházhoz benyújtott „helyi szerzők műveiről”. De a cikk csak Újlaki Antal „Nazarénusok” című népszínművét és Színi Péter „Ángyomasszony” című népszínművét említi a benyújtott darabok között. Ady Endre drámájáról semmit sem tud, pedig a Színi Péter darabja sem került soha előadásra. A lap informátora talán említésre sem tartotta érdemesnek a költő által benyújtott drámát.

¹⁸ Mint ahogy később Zivuska Jenő akadémiai pályadíjához is őszinte örömmel gratulál, s mindig megelégedéssel jegyzi fel, ha valahol a fiatalok boldogulásáról olvas vagy hall. (Kiemelés tőlem. Á. J.) (L. A *dicsőség útján* című cikkét a *DH* 1899. március 29-i számában, amelyben Zivuska Jenő kútintetését mellett Palágyi Lajos és az ifjú Dohányi Ernő nagy sikeréről lelkesedve számol be.)

színészi szerepléseit is. Elfogultsága csak lassan oldódott fel, amikor maga is belátta, hogy Komjáthynak éppen elég oka volt a dráma visszautasítására.

A mozaikszerűen összerakott hézagos adatok bizonyítják, hogy a fiatal Ady Endre az 1898. év végén Debrecenben egy Bottlik Terkáról szóló népi dráma írásával foglalkozott.

Örök kár, hogy a színdarabnak — akár csak Móricz Zsigmond *Sertorius*ának — a címén kívül „még a morzsája sem maradt meg”, (hacsak a dráma vázlatának nem tekinthetjük a *Paraszt tragoedia* c. cikkben elmondottakat). Bizonyára nem egy remekművel lettünk ezáltal szegényebbek, de a fiatal költőnek egy érdekes dokumentumával, egy naturalista színpadi drámával, amelynek emlékét valószínűleg csak ezek a sorok őrzik most már meg.

Áfra János